

AVRASYA BÖLGESİNE YÖNELİK GELİŞME STRATEJİLERİ VE POTANSİYEL SEKTÖR ARAŞTIRMASI

Prof. Dr Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi İİBF
Arş. Gör. Caner EKİZCELEROĞLU
Trakya Üniversitesi İİBF
Arş. Gör. Levent ÖZKAN
Trakya Üniversitesi İİBF
Arş. Gör. Mehmet Serkan YÜRÜK
Trakya Üniversitesi İİBF

Özet

Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sonrasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerden en çok etkilenen bölge hiç kuşkusuz Avrasya coğrafyasıdır. Doğu Bloku ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ulusların birbirlerine yaklaşımları büyük ölçüde değişmiş, askeri ilişkiler yerini kültürel, siyasal ve ekonomik işbirliklerine bırakmıştır. Oluşan yeni konjonktürde Avrasya, jeostratejik konumu ve enerji potansiyeli itibarıyla büyük öneme sahiptir.

Bu bağlamda Avrasya bölgesinin potansiyelinin değerlendirilebilmesi açısından, bölgeye özgü gelişme stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu anlamda ilk olarak bölge içinde ticaretin serbestleştirilmesi özellikle de dış ticarete Rusya ile alışverişin yoğun olduğu kompozisyonun bölge ülkelerinin lehine değiştirilmesi hedeflenmelidir. Bu çerçevede Avrasya bölgesindeki ülkelerin bu bölge dışındaki ülkelerle ticaretinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu gelişim Avrasya bölgesindeki ülkelerin rekabet gücünün artırılması ve işbirliklerinin geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bölgedeki işbirliği kaynaklarının etkin ve verimli kullanımını ve aynı zamanda her türden maliyetlerin düşürülmesini de beraberinde getirecektir.

Bölgenin ekonomik yapısı ağırlıklı olarak enerji sektöründe yoğunlaşmıştır. Enerji sektöründe bölge potansiyelini tam anlamıyla kullanamayıp, pazarlama sürecinde de sıkıntı yaşamaktadır. Bu amaçla bölgenin enerji potansiyelini geliştirecek enerji politikalarının belirlenmesi ve enerji sektöründe daha nitelikli ürünler geliştirilerek dış ticarete rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. Ancak unutulmaması gereken bir diğer gerçek, iktisat literatüründe "kaynakların laneti" olarak bilinen bu sorunun aşılması ve bölgede yalnızca tek ürünse bağlılığın ortadan kaldırılması olmalıdır. Bu çerçevede turizm başta olmak üzere birçok bölge için potansiyel sektör değerlendirilmelidir. Örneğin bölge tarımsal ürünlerde ağırlıklı olarak dışa bağımlıdır. Bölge ülkelerinin kendi kendine yetebilmesi anlamında tarımsal verimliliğin artırılması ve tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada bölgenin gelişmesi için mevcut potansiyelin yanı sıra potansiyel sektörlerin de devreye sokulması analiz edilecek ve bölgenin gelecek sektörel potansiyeli ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, gelişme stratejileri, enerji politikaları, bölgesel işbirliği

Keywords: Eurasia, development strategies, energy policy, regional cooperation

1. Avrasya’da Enerji ve Doğal Kaynaklar Odaklı Ekonomi ve “Kaynakların Laneti” Olgusu

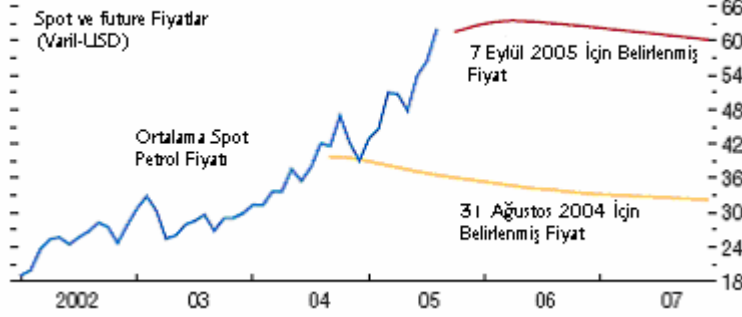
Zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin performansının, doğal kaynakları daha az olan ülkelere oranla düşük olması, ekonomi literatüründe “kaynakların laneti” olarak adlandırılmaktadır (Stiglitz, 2004). Kaynak açısından fakir ülkelerin, kaynak zengini ülkelere daha yüksek performans sergilemesi, ekonomi tarihinde de sıkça görülmektedir. 17.yy’da kaynak fakiri Hollanda, Yeni Dünyadan gelen altın ve gümüş bolluğuna sahip İspanya’nın önüne geçmişti. Benzer şekilde, 19. ve 20. yüzyılda kaynak fakiri olan İspanya ve Japonya gibi ülkeler, kaynak zengini Rusya’dan daha iyi bir performans göstermiştir. Son yıllarda atak yapan kaynak fakiri ülkeler ise G. Kore, Tayvan ve Hong Kong olarak sıralanabilir (Sachs, 1996).

Zengin doğal kaynaklara sahip bazı ülkelerin düşük performansı genellikle üç nedene bağlanmaktadır (Stiglitz, 2004):

Birincisi; daha zenginlerin oryantasyon reçetesi daha büyük pasta yaratmaktan ziyade pastanın daha büyük kısmını yakalamaya yönelik faaliyet göstermeleri. Bu dağılımın sonucu genellikle savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer zamanlarda da resmi makamların basit davranış biçimi, yabancılar tarafından kışkırtılmak ve yardım ile sonuçlanmaktadır. Endüstriyi geliştirmek için yatırım yapmak yerine piyasa fiyatlarının altında kaynak sağlamak için devlete “rüşvet vermek” daha düşük maliyetli bir yol olarak görülmektedir. Bazı firmaların da bu sürece dayanamayarak yıkılması doğal bir süreçtir.

İkincisi; doğal kaynakların fiyatlarındaki dalgalanma ve bu dalgalanmayı yönetmenin de çok zor olması. Fiyatların yükseldiği “iyi zamanlarda” kreditorler kredi verirken örneğin; enerji fiyatları düşmeye başladığında verdikleri kredileri geri çağırırlar (Bir atasözünün belirttiği gibi: “bankalar yalnızca ihtiyacı olmayana kredi vermekten hoşlanırlar”). Ekonomik aktivite emtia fiyatlarından çok daha hareketli ve kazançların büyük çoğunluğu bu hareketlerden sağlanmaktadır.

Grafik 1. Petrol Fiyatlarındaki Gelişmeler



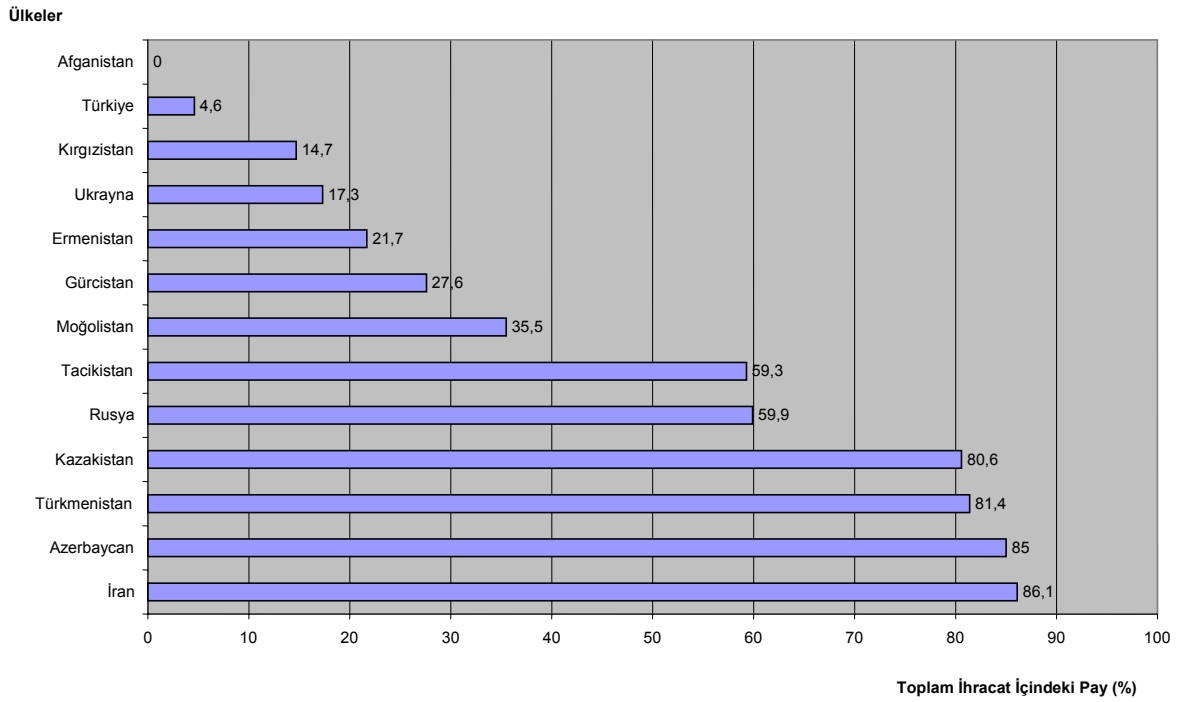
Kaynak: IMF World Economic Outlook September 2005

Üçüncüsü; maalesef petrol ve diğer doğal kaynakların genelde kendileri için istihdam yaratmamaları ve sıklıkla da diğer ekonomik sektörleri dışlaması. Hollanda Hastalığı (Dutch Disease) olarak adlandırılan bir olgu mevcuttur: Petrol parasının girişi sıklıkla ülke parasının değerlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Petrol ve gaz ihracatı vasıtasıyla ülkeye yoğun miktarda giren yabancı para ülke parasını değerli kılmakta ve bunun sonucunda ülkede üretilen mallar pahalılaşmakta, ülkenin dış pazarlardaki rekabet gücü azalmaktadır. Bunun yanı sıra değerlenen para dolayısıyla ithal mallar ucuzlamakta ve yerli üretimin iç pazardaki durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuçta; başta tarım ve sanayi olmak üzere pek çok yerli sektör sıkıntıya girmekte, işsizlik buna bağlı olarak artmaktadır. Ulusal paranın değerlenmesi sonucu çöken rekabet gücü ülkeyi giderek daha fazla zengin olunan, bir diğer ifade ile sahip olunan kaynağa bağımlı hale getirmektedir (Tsalik, 2003).

Bu nedenlerle; doğal zenginlik, sıklıkla fakir insanlara sahip zengin ülkeler yaratmaktadır. Büyük petrol rezervlerine sahip bir Latin Amerika ülkesi olan Venezüella'da, insanların üçte ikisi fakirlik içinde yaşamaktadır. En azından fakir ülkeler için, Hollanda Hastalığı petrol ve kaynak zenginliğinin ötesinde bir durumdur. Ülke olarak paranın değerlenmesinden kaçınmak kolaydır: Örneğin petrol ihracatından elde edilen döviz ülkeye hemen bırakmamak ve yurtdışına sermaye ihraç etmek, sonuçta da ülkeye yavaş yavaş getirmek bir çözüm olarak görülebilir. Fakat birçok gelişen ülkede (söz konusu öneri) petrol parasını başka bir ekonomiye

yardım etmek olarak değerlendiren bir politika olarak görülmektedir. Fiyatların yüksek olduğu zamanlarda kazanılan paranın bir kısmını bir yerde biriktirerek oluşturulan “istikrar fonları”, doğal kaynak fiyatlarıyla ilişkili ekonomik dalgalanmaları azaltmada yardımcı olabilir. Ayrıca bu tür dalgalanmalar “iyi yıllardaki” borçlanmayı kuvvetlendirir ki ülkeler söz konusu sermaye çıkışları konusunda ikna edilmeyi bekleyen yabancı kreditoirlere karşı direnebilirler (Stiglitz, 2004). Stiglitz’in belirttiği “istikrar fonu” için ülke dışında tutulması önerilen fonların bölgede oluşturulacak alternatif bir finansal pazarda değerlendirilmesi de bölgenin finansal anlamda stratejik önemini artırırken, sermaye birikiminin daha sağlıklı olması oluşması sağlanabilecektir.

Grafik2. Avrasya Ülkelerinde Doğal Kaynakların Toplam İhracat İçindeki Payı



Hiç kuşkusuz zengin doğal kaynaklardan elde edilen dövizin, ülkenin mevcut sahip olduğu doğal kaynakları daha ileri düzeyde işleyerek katma değerini artırmaları yönünde de kullanılması ve böylece sermaye yatırımları yapması söz konusu olabilir. Bunun sonucunda ülke, doğal kaynakları çıkarıp satma yerine işleme konusunda da

kendisini geliştirecek ve başta istihdam olanakları olmak üzere ülkenin katma değeri istikrarlı biçimde artırılacaktır.

Diğer taraftan ülkenin rekabet edemediği sektörleri elde ettiği dövizler ile güçlendirmesi de önemli bir tercih olarak karşımıza çıkabilir. Örneğin, tarım ürünleri bağımlısı olan zengin ülke, elindeki olanakların bir bölümünü yeni tarımsal alanların ortaya çıkarılması, seracılık, sulama sistemleri gibi alanları geliştirerek hem istihdam düzeyini artırabilir hem de tek bir kaynağa bağlı bir ekonomi olmaktan kendini hızla uzaklaştırabilir.

Kaynakların Laneti sorunu Avrasya bölgesindeki ülkeler için de büyük ölçüde geçerlidir. Doğalgaz, petrol başta olmak üzere zengin doğal kaynaklara bağlı olan bölge ülkeleri bu ürünlerin fiyatlarının iyi olduğu dönemlerde ekonomilerini düzeltebilmekte ancak tersi durumda ciddi sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bu konuda Rusya'nın gösterdiği ekonomik performans oldukça öğretici olmaktadır. Rusya 2000 yılına girerken moratoryumun etkilerini yaşayan bir ülke iken petrol başta olmak üzere hammadde fiyatlarındaki artışın da etkisiyle ciddi bir ekonomik gelişme göstermiş, borç stokunu hızla azaltarak uluslararası rezervlerini güçlendirebilmiştir. Bu gelişmelerde petrol fiyatlarının 2004 yılında yüzde 15,8, 2005 yılında da yüzde 43,6 oranında artmasının önemli etkileri bulunmaktadır. 2000 yılından 2005 yılı sonuna kadar Rusya'nın petrol gelirleri 650 milyar dolara ulaşmıştır.

Aşağıdaki tabloda Avrasya bölgesindeki ülkelerin işsizlik oranları görülmektedir. İhracatının yüzde 81,4'ü yakıt ve maden ürünlerinden oluşan Türkmenistan bölgede yüzde 60 işsizlik oranı ile başı çekerken; ihracatının yüzde 59,3'ü yakıt ve maden ürünlerinden oluşan Tacikistan yüzde 50 işsizlik ile ikinci sırada yer almaktadır. Bölgedeki diğer yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkeler olan Afganistan ve Ermenistan'daki işsizlik problemi ise ülkelerin yapısal sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Tablo1. Avrasya Bölgesindeki İşsizlik Oranları

| Ülkeler | İşsizlik Oranı % |
|--------------|------------------|
| Türkmenistan | 60 |
| Tacikistan | 50 |
| Afganistan | 40 |
| Ermenistan | 30 |
| Kırgızistan | 18 |
| Gürcistan | 17 |
| Türkiye | 10 |
| Kazakistan | 7,6 |
| Rusya | 7,6 |
| Ukrayna | 3,8 |
| Azerbaycan | 1,2 |
| Özbekistan | 0,7 |

Kaynak: İlgili Ülkelerin İstatistik Kurumları, IMF, CIA World Factbook 2005

2. Sektör tercihi için: Dünya Ticaretinin mevcut durumu

Avrasya bölgesindeki ülkelerin sektörel gelişme stratejilerini oluşturabilmeleri için öncelikle dünya ticaretindeki gelişmelerin ortaya konması gerekmektedir. 1950-1980 yılları arasında dünya ticaretindeki gelişmeler yıllar itibariyle birbirine oldukça yakın olmasına karşın, 1980 yılından itibaren dünya ticaretinin hızla arttığı gözlenmektedir. Bunda dünya ticaretindeki serbestleşmenin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

On yıl önce, 1996 yılında sanayi malı ihracatı 5.150, hizmet ticareti ise 1.275 milyar dolar civarında bulunuyordu (Uzunoğlu, Eylül 1999). 2004 yılı sonu itibariyle dünya sanayi ihracatı yüzde 73 artarak 8.907 milyar dolara, hizmet ihracatı ise yüzde 66 oranında artarak 2.125 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılından itibaren dünya ticaretindeki gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 2000-2004 yılları arasında dünyada GSYİH'nin yüzde 2.5 oranında artış gösterdiği gerçeği altında rakamlar değerlendirildiğinde dünya ticaretindeki gelişmenin oldukça büyük oranlarda gerçekleşmeye başladığı görülecektir. Bunun temelinde "sermayenin uluslararasılaşması" olgusu bulunmaktadır. Artık sanayileşmiş ülkelerin büyük firmaları, üretimlerini üretim faktörlerinin göreceli olarak ucuz olduğu ülkelerde yapmayı tercih etmektedir.

Tablo2. Dünya Ticareti ve Gelişmeler (Milyar Dolar, %)

| | Değer 2004 | Yıllık Yüzde Değişim | | | |
|------------------------|---------------|----------------------|------|------|------|
| | | 2000-04 | 2002 | 2003 | 2004 |
| Sanayi | 8907 | 9 | 5 | 17 | 21 |
| Tarımsal Üretim | 783 | 9 | 6 | 16 | 15 |
| Yakıt ve Madenler | 1281 | 10 | 0 | 23 | 32 |
| İmalat Sanayi | 6570 | 9 | 5 | 16 | 20 |
| Hizmet Ticareti | 2125 | 9 | 7 | 14 | 18 |
| Ulaştırma | 500 | 10 | 4 | 14 | 23 |
| Turizm | 625 | 7 | 4 | 10 | 18 |
| Diğer Ticari Servisler | 1000 | 11 | 10 | 16 | 16 |

Kaynak: WTO 2004 İstatistikleri

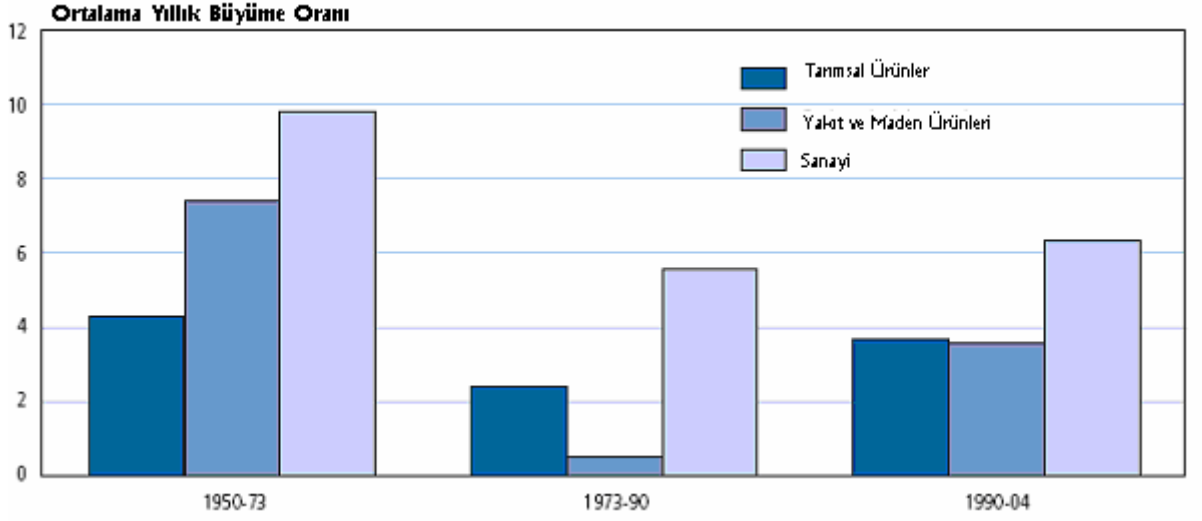
Dünya ticaretindeki sektörel dağılım aşağıdaki tabloda verilmiştir. 2000-2004 dönemini kapsayan tabloda ana sektörler arasında yüzde 32 oranında büyüme kaydeden yakıt ve madenler sektörü en çok artış gösteren sektör olurken, alt sektörler arasında yüzde 46 oranında büyüyen demir-çelik sektörü de en çok artış gösteren alt sektörler arasında ilk sırada yer almıştır.

Tablo3. Mal Bazında Dünya İhracatı 2004

| Milyar dolar ve yüzde | Değer | | Pay | | Yıllık Yüzde Değişimi | |
|---|-------------|--------------|--------------|-----------|-----------------------|-----------|
| | 2004 | 2000 | 2004 | 2000-04 | 2003 | 2004 |
| Toplam | 8907 | 100,0 | 100,0 | 9 | 17 | 21 |
| Tarımsal Ürünler | 783 | 8,8 | 8,8 | 9 | 16 | 15 |
| Gıda | 627 | 6,9 | 7,0 | 10 | 17 | 14 |
| Balık | 70 | 0,9 | 0,8 | 7 | 11 | 14 |
| Diğer Gıdalar | 557 | 6,0 | 6,3 | 10 | 17 | 14 |
| Hammaddeler | 156 | 1,9 | 1,8 | 7 | 15 | 18 |
| Yakıt ve Madenler | 1281 | 13,9 | 14,4 | 10 | 23 | 32 |
| Cevher ve Diğer Madenler | 116 | 1,1 | 1,3 | 15 | 24 | 43 |
| Yakıtlar | 993 | 10,8 | 11,1 | 10 | 24 | 31 |
| Demir Dışı Metaller | 172 | 2,0 | 1,9 | 8 | 14 | 36 |
| Sanayi | 6570 | 74,8 | 73,8 | 9 | 16 | 20 |
| Demir Çelik | 266 | 2,3 | 3,0 | 17 | 26 | 46 |
| Kimya | 976 | 9,3 | 11,0 | 14 | 20 | 21 |
| İlaç | 247 | 1,7 | 2,8 | 23 | 23 | 20 |
| Diğer Kimya Ürünleri | 729 | 7,6 | 8,2 | 11 | 19 | 22 |
| Diğer Yarı Mamuller | 633 | 7,1 | 7,1 | 9 | 14 | 19 |
| Makine ve Taşıma Ekipmanları | 3474 | 41,8 | 39,0 | 7 | 14 | 19 |
| Ofis Ekipmanları | 1134 | 15,4 | 12,7 | 4 | 12 | 19 |
| EDP ve Ofis Ekipmanları | 420 | 5,9 | 4,7 | 3 | 12 | 14 |
| Telekomünikasyon Ekipmanları | 383 | 4,6 | 4,3 | 8 | 12 | 25 |
| Entegre Devreler ve Elektronik Parçalar | 330 | 4,9 | 3,7 | 2 | 11 | 19 |
| Taşıma Ekipmanları | 1206 | 13,2 | 13,5 | 10 | 15 | 17 |
| Otomotiv Parçaları | 847 | 9,2 | 9,5 | 10 | 16 | 16 |
| Diğer Taşıma Ekipmanları | 359 | 4,0 | 4,0 | 9 | 13 | 19 |
| Diğer Makineler | 1134 | 13,2 | 12,7 | 8 | 15 | 21 |
| Tekstil | 195 | 2,5 | 2,2 | 6 | 12 | 13 |
| Giyim | 258 | 3,1 | 2,9 | 7 | 15 | 11 |
| Diğer Sanayi | 769 | 8,6 | 8,6 | 9 | 16 | 19 |
| Ev Eşyası | 165 | 1,9 | 1,9 | 9 | 16 | 15 |
| Bilimsel Araçlar | 188 | 1,9 | 2,1 | 12 | 21 | 27 |
| Çeşitli Sanayi Malları | 415 | 4,8 | 4,7 | 8 | 14 | 16 |

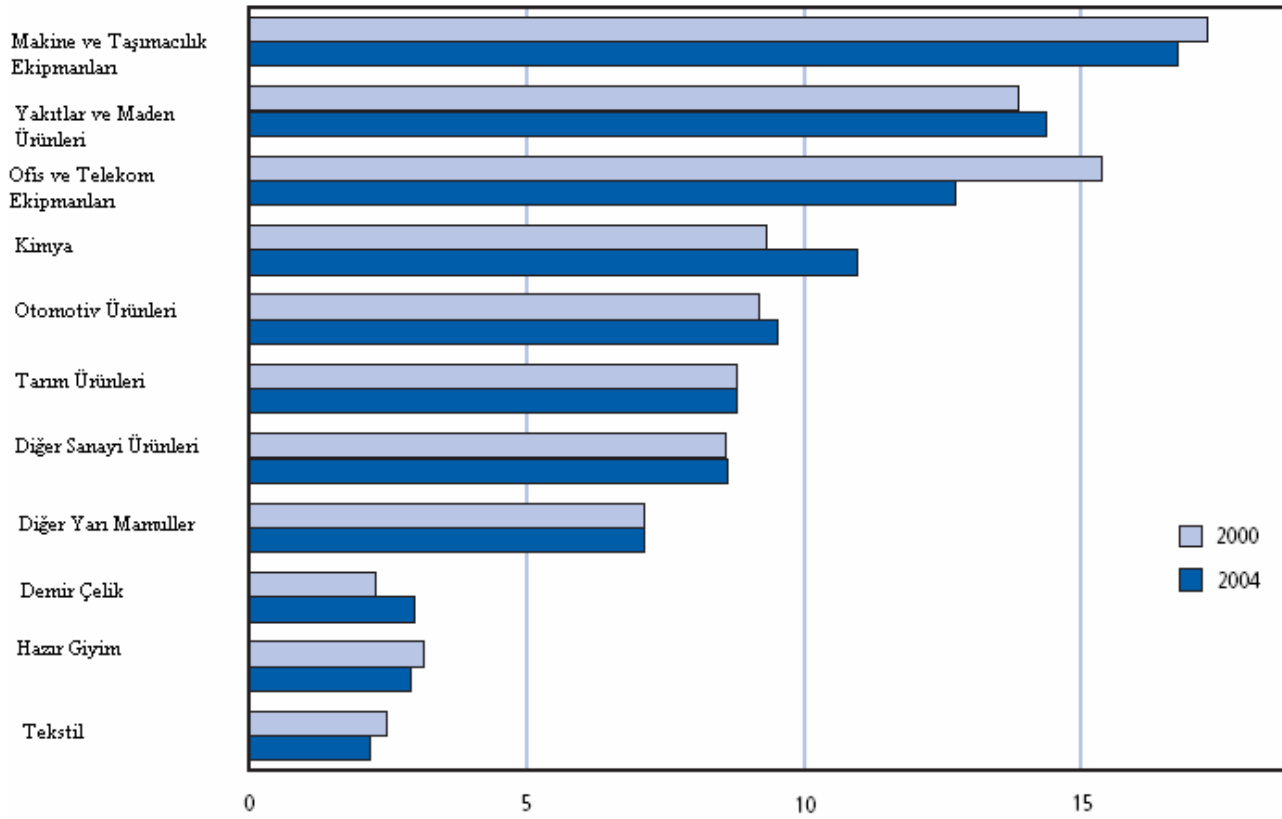
Kaynak: DTÖ, Uluslararası Ticaret İstatistikleri, 2005

Grafik 3. Dünya ticaretinde sektörel Trendler (Ortalama yıllık % Değişme)



Kaynak: DTÖ, Uluslararası Ticaret İstatistikleri, 2005

Grafik4. Ürün Bazında Dünya İhracatı



Kaynak: DTÖ, Uluslararası Ticaret İstatistikleri, 2005

Yukarıdaki grafikte dünya ihracatının ürün bazında dağılımı ve 2004 yılı gerçekleştirmelerinin 2000 yılına kıyaslaması görülmektedir. Tabloda Makine ve Taşımacılık Ekipmanları sektörünün alt kalemleri olan Ofis ve Telekom Ekipmanları ve Otomotiv Ürünleri hariç tutulmuştur. Buna rağmen dünya ihracatındaki en yüksek orana sahip olan sektör, 2000-2004 döneminde yüzde 0.4 oranında azalarak toplam dünya ihracatında yüzde 16.8'e gerilemiştir. Yakıt ve Maden Ürünleri sektörü ise 2000-2004 döneminde yüzde 0.5 oranında artarak toplam dünya ihracatının yüzde 14.4'ünü oluştururken, Irak Savaşının ardından petrol üreten ülkelerdeki istikrarsızlıklar ve küresel üretimin talebi karşılamaması sonucu son 4 yılda rekorlar kıran petrol ihracatı ise 2000-2004 döneminde yüzde 10.8'den yüzde 11.1'e yükselmiştir. Ofis ve Telekom Ekipmanları sektörü 2000-2004 döneminde ciddi bir gerileme yaşayarak yüzde 15.4'ten yüzde 12.7'ye düşerken, 2004 yılında 976 milyar dolar olarak gerçekleşen Kimya sektörü ihracatı 2000 yılındaki payına göre 1.7 puan artarak yüzde 11'e yükselmiştir. Başta Çin'deki ekonomik büyümenin de etkisiyle artan demir çelik talebi sonucu demir-çelik sektörü ihracatı yüzde 2.3'ten yüzde 3'e yükselmiştir.

Tablo4. BDT Ülkelerinin Sanayi İhracatının Yapısı, 2004, (%pay)

| | | | |
|---------------------------|-------|-------------------|-------|
| Yiyecek | 5,5 | Tarım Ürünleri | 9,0 |
| İşlenmemiş Metaller | 3,6 | Yakıt ve Madenler | 53,5 |
| Yakıtlar | 43,9 | İmalat Sanayii | 33,1 |
| Diğer Madencilik ürünleri | 9,6 | Diğer | 4,4 |
| Demir ve Çelik | 12,3 | | |
| Kimya | 6,4 | | |
| Diğer Yarı Mamüller | 4,4 | | |
| Makine ve Taşıma Ekip.. | 7,4 | | |
| Hazır Giyim | | | |
| Diğer Sanayi | 2,5 | | |
| Diğer | 4,4 | | |
| Toplam | 100,0 | | 100,0 |

3. Avrasya Bölgesinde Dış Ticaret ve Yapısı

Aşağıda Avrasya bölgesinde bulunan 14 ülkenin 2000 ve 2004 yıllarında yapmış oldukları ithalat ve ihracat değerleri verilmiştir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi bu ülkelerin ithalat ve ihracatları dünya ölçeğinde kıyaslandığında oldukça düşük

düzeylerde kalmıştır. Avrasya coğrafyası olarak belirlenen bölge ülkelerinin dünya ihracatındaki payı yüzde 3.93, ithalatındaki payı ise yüzde 3.05'tir.

Tablo5. Avrasya Bölgesindeki Ülkelerin İhracat ve İthalat Değerleri 2000-2002 (milyon dolar)

| Ülkeler | İhracat | | İthalat | |
|-----------------------|----------------|----------------|----------------|----------------|
| | 2000 | 2004 | 2000 | 2004 |
| Rusya | 105565 | 183452 | 44659 | 96307 |
| Ukrayna | 14573 | 32672 | 13956 | 28996 |
| İran | 28345 | 44446 | 14347 | 34705 |
| Türkiye | 27775 | 63121 | 54503 | 97540 |
| Azerbaycan | 1745 | 3615 | 1172 | 3516 |
| Özbekistan | 2817 | 4280 | 2697 | 3392 |
| Türkmenistan | 2506 | 3870 | 1786 | 3320 |
| Tacikistan | 785 | 915 | 675 | 1375 |
| Kazakistan | 8812 | 20093 | 5040 | 12781 |
| Kırgızistan | 505 | 719 | 554 | 941 |
| Afganistan | 185 | 420 | 550 | 2300 |
| Moğolistan | 536 | 880 | 615 | 990 |
| Ermenistan | 294 | 705 | 882 | 1318 |
| Gürcistan | 330 | 649 | 651 | 1847 |
| Toplam 14 Ülke | 194773 | 359837 | 142087 | 289328 |
| Dünya | 6449000 | 9153000 | 6474000 | 9495000 |
| 14 Ülke/Dünya (%) | 3,02 | 3,93 | 2,19 | 3,05 |

Kaynak: WTO Dış Ticaret İstatistikleri

Bu coğrafyada bulunan ülkelerin dünya ticaretindeki paylarının düşük olmasının yanında dikkati çeken bir diğer konu da ithalat ve ihracata konu olan mal gruplarındaki dağılımdır. Örneğin Rusya yüzde 59,9 , İran yüzde 86,1 , Azerbaycan yüzde 85 , Tacikistan yüzde 59,3 , Türkmenistan yüzde 81,4 , Kazakistan yüzde 80,6 ve hatta Moğolistan'ın %35,5 ile ihracatının büyük bir oranını doğal kaynakları oluşturmaktadır. Bu ülkelerdeki sanayi ürünleri ithalatının toplam ithalata oranı; Rusya'da %77,6, İran'da %77,7 , Azerbaycan'da %73,6 , Tacikistan'da %48,9 , Türkmenistan'da %79,8 , Kazakistan'da %77,1 , Moğolistan'da %64,5'dir (WTO, 2004).

Ukrayna, Türkiye, Ermenistan, Kırgızistan, Gürcistan ise ithalat ve ihracatında dengeli sayılabilecek bir yapıya sahiptir. Bu ülkeler ağırlıklı olarak sanayi ürünlerinin hem ithalatını hem de ihracatını yapmaktadır. Diğer yandan Afganistan ve Özbekistan'ın ithal ve ihraç ettiği mallara bakacak olursak, bu iki ülkenin daha çok tarım ürünü ihraç ettiklerini fakat bununla birlikte daha çok makine ve teçhizat ithal ettiklerini görülmektedir.

Avrasya bölgesinde bulunan ülkeler arasında genelleme yapmak mümkün değildir. Ülkeler farklı gelişmişlik ve farklı üretim potansiyeline sahiptir. Ancak ortak nokta bu ülkelerin lojistik ve stratejik olarak birbirlerine bağlı olmasıdır. Dolayısıyla ülkeler kendi birikimlerini komşuları ile paylaşmak ve ticaret hacimlerini geliştirmek zorundadır.

4. Avrasya Ülkelerinde Ekonomik Yapı

4.1. Tacikistan

Tacikistan ekonomisi büyük ölçüde pamuk, alüminyum ve hidroelektrik enerjisi üretiminde yoğunlaşmış durumdadır. Ülkenin GSYİH'sinin yüzde 19'u tarımdan, yüzde 25'i sanayiden, yüzde 56'sı hizmet ve diğer sektörlerden oluşmaktadır. Sanayi üretimi içerisinde ilk sırayı alüminyum çekmektedir ve 2004 yılında sınai üretimi yüzde 11,7 büyümüştür.

Tarım sektörü ise Tacikistan ekonomisinin kalkınmasında en avantajlı sektörü olarak görülmektedir. Her ne kadar tarımın büyük bir kısmı Sovyet döneminden kalan kolektif çiftliklerde yapılırsa da komşu ülkelere göre daha gelişmiş bir yapıya sahiptir ve Türkmenistan'la birlikte dünyanın en kaliteli pamuğu bu ülkede üretilmektedir.

Tacikistan enerji alanında su kaynaklarının durumu nedeniyle önceliği hidroelektrik santrallerine vermektedir. Ancak şu anda enerji kaynaklarının sadece yüzde 5'ini kullanabilmektedir. Ülke yaz aylarında elektrik enerjisi ihraç ederken kış aylarında ithal etmek zorunda kalmaktadır. Tacikistan'da doğalgaz ve petrol üretimi olmakla

beraber bu iç talebi karşılamaya yetmediği için ithal edilmektedir (Tacikistan Ülke Bülteni, DEİK, 2004).

4.2. Türkmenistan

Türkmenistan'da GSYİH'nin yüzde 23'ü tarımdan, yüzde 42'si sanayiden, yüzde 35'i hizmet sektöründen oluşmaktadır. Türkmenistan'ın en büyük gelir kaynağı doğalgaz üretimidir ve doğalgaz rezervleri 20,4 trilyon metreküptür. Petrol rezervleri ise 400 milyon tondur. Elindeki bu bol kaynağa rağmen Türkmenistan kaynağını pazarlama sıkıntısına düşmüş ve nihayetinde Ukrayna ve Rusya ile yapılan anlaşmalar sayesinde doğalgaza yeni pazarlar bulunmuştur.

Ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri pamuk olmasına rağmen toprakların kalitesinin düşük olması, sulama ve iklim koşullarının kötü olması tarım sektörünün gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir (Türkmenistan Ülke Bülteni, DEİK, 2004).

4.3. Özbekistan

Özbekistan, tarım sektörünün ağırlıkta olduğu bir ülkedir. En önemli tarım ürünü pamuktur. Dünyanın en büyük beşinci pamuk üreticisi konumundadır ve dünya üretiminin yüzde 8'ini yapmaktadır. Bunun yanında dünyanın ikinci en büyük pamuk ihracatçısıdır.

Özbekistan gelişmemiş bir enerji sektörüne sahiptir. Ancak son gelişmeler oldukça olumludur. Özbekistan'ın 190 farklı bölgesinde petrol ve doğalgaz kaynakları bulunmuş ve bunların 88 tanesi açılmıştır (Uzbekistan Country Monitor).

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Özbekistan'ın altın madeni ve otomobil üretimi gün geçtikçe iyileşmektedir. Öyleki pamuk, altın ve imalat sanayi Özbekistan ekonomisinde en önemli ihracat kalemleri olarak görülmektedir.

Tablo 6. Özbekistan'ın 2003 yılı dış ticaretinin dağılımı

| İhracat (2003) | | İthalat (2003) | |
|----------------|------|----------------------|------|
| Pamuk | % 39 | Sermaye Malları | % 77 |
| Altın | % 23 | Gıda ve Canlı Hayvan | % 16 |
| İmalat Sanayi | % 12 | Petrol ve Enerji | % 1 |
| Diğer | %26 | Diğer | % 6 |

Kaynak: DTM Dış Ticaret İstatistikleri

4.4. Rusya

Rusya 582,3 milyar dolar GSMH'sı ile Avrasya bölgesinde saydığımız ülkeler içerisinde en büyük ekonomiye sahip ülkedir. Ekonomisi 2004 yılında yüzde 7,2 ve 2005 yılında yüzde 6 oranında büyümüştür. Aynı şekilde ihracat hacmi 2004 yılında 183,452 milyon ABD dolarına yükselerek bir önceki yıla göre yüzde 35 artmıştır. İthalat hacmi de 2004 yılında 96,307 milyon ABD doları olmuş ve bir önceki yıla göre yüzde 26,6 artmıştır (Russia, Country Monitor).

2005 yılında tarım ve sanayi sektörü bir önceki yıla göre kayda değer bir gelişme yaşamamış fakat turizm sektörü 2005'in ilk yarısında yüzde 10,1 oranında büyümüştür. Ülkenin ithalat ve ihracat kompozisyonuna bakıldığında; ihracatta özellikle petrol, doğalgaz, kömür ve demir-çelik gibi yeraltı kaynaklarının ön plana çıktığı görülmektedir (Russia Country Monitor). Bu ürünlerin ihracat içerisindeki payı yüzde 59,9'dur. Buna karşın ithal ettiği ürünler ağırlıklı olarak sanayi sektörüne yöneliktir. Bunların ithalat içerisindeki payı ise yüzde 77,6'dır. Aşağıdaki tabloda ithalat ve ihracatın durumu gösterilmiştir (WTO, 2004).

Tablo7. Rusya'nın Dış Ticaretinin Dağılımı (2004)

| İhracat (2004) | | İthalat (2004) | |
|--------------------|------|--------------------|------|
| Tarım ürünleri | 7,5 | Tarım ürünleri | 16,8 |
| Petrol ve madenler | 59,9 | Petrol ve madenler | 5,1 |
| Sanayi ürünleri | 27,5 | Sanayi ürünleri | 77,6 |

Kaynak: WTO, 2004

Rusya ağırlıklı olarak petrol üretimini ve ihracatını arttırmaya yönelik yatırımlar yaptığı için diğer sektörlere yapacağı yatırımları ikinci plana itmektedir.

4.5. Kırgızistan

Kırgızistan'ın sanayi üretiminin yaklaşık yüzde 50'si madencilik sektörü tarafından sağlanmaktadır. Madencilik sektöründe ise altın üretimi ve işlemciliği alt sektörü büyük bir paya sahiptir. Hatta 2002 yılında en büyük altın madenlerinden biri olan Kumtor Altın İşletmeleri'nde meydana gelen bir kaza, 1997'den bu yana gerçekleşen büyüme rakamlarını etkilemiş ve o yıl yüzde -0,5'lik bir büyüme rakamının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi sektöründe en çok dış yatırımı kendine çeken sektör madencilik ve alt sektör olarak da altın sektörüdür. Ancak sanayi sektörünün genelinde eski üretim teknikleri ve teçhizatlar kullanıldığı için verimlilik düşüktür. Bu sebeple bu sektörlere yapılacak yatırımlar ülkenin gelişmesini pozitif yönde etkileyeceği açıktır.

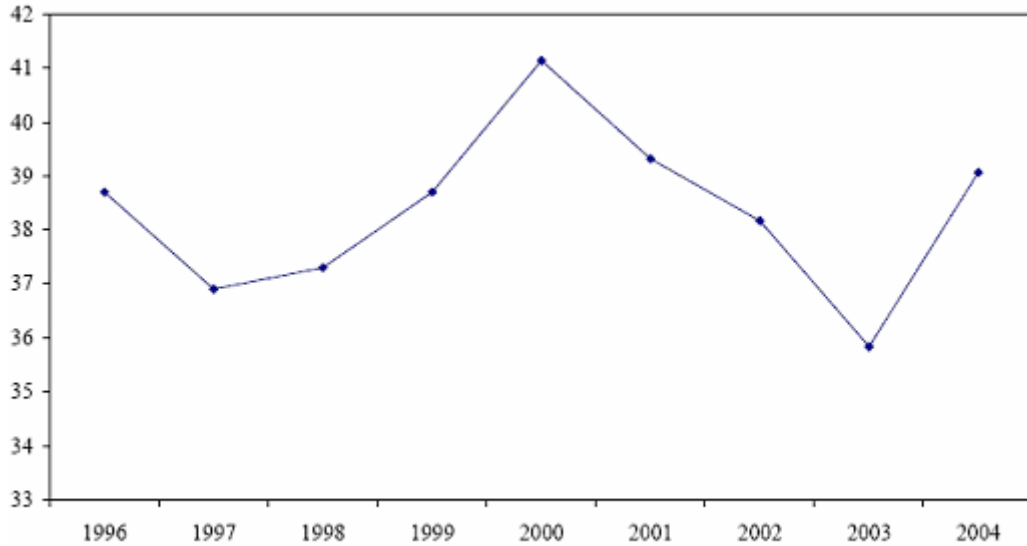
Ülkede eski dönemden kalma dev santraller bulunmasına karşılık altyapının eski olması nedeniyle geniş yatırımlara gereksinim duyulmaktadır. Başta gelen enerji üretimi hidroelektriktir. Toplam 18 santrali bulunan ülkenin elektrik üretimi 14 milyar kWd'dır ve mevcut su kaynaklarının yüzde 10'unu kullanabilmektedir. Kapasitenin tamamının kullanılması ile üretimini 163 milyar kWh'ta çıkarması mümkündür. Hidroelektrik enerji ülke ihracatının beşte birini oluşturmaktadır. Kazakistan, Özbekistan ve Çin'e elektrik enerjisi ihraç eden ülkenin özellikle Rusya ve Çin gibi pazarlara girmek için geliştirmekte olduğu projelere ağırlık vermesi ve

gerek sektörün gerekse ülkenin gelişmesi için önemli bir rol oynayacaktır (Kırgızistan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Şubat 2005).

4.6. Ukrayna

Ukrayna sürekli pozitif büyüme hızına sahip olmasına rağmen, dış ticarete aynı başarıyı gösterememektedir. Ukrayna'nın dış ticareti 2005 yılının başından bu yana dengesizleşmeye başlamış, 2005 yılının ilk üç çeyreğinde ihracat yüzde 6,1 artarken ithalat yüzde 25,8 artmıştır (Ukraine: Country Monitor).

Grafik5. Ukrayna'nın İhracatında Metallerin Payı (%)



Kaynak: IMF, Country Report, Ukraine: Selected Issues, 2005

Yukarıdaki tablo Ukrayna'nın metal ihracatına bağımlılığını göstermektedir. Son yıllarda metal fiyatlarındaki artış bu ülkeyi olumlu yönde etkilemiş olsa da Rusya ağırlıklı ticaretini farklı ülkelere kaydırma çabalarının sıkıntıları ülke ekonomisinde hissedilmeye devam etmektedir.

4.7. Azerbaycan

Azerbaycan ekonomisi 2005 yılında yüzde 25,2'lik bir büyüme oranıyla büyük bir sıçrama yaşamıştır. 2006 yılında da bu oranın oldukça büyük olması beklenmektedir.

Bunun en önemli nedeni ise Hazar Denizi kıyısındaki petrol alanının yeniden düzenlenmesiyle üretimin yüzde 40,5 artmasıdır. Normal koşullar altında tarımda da gelişmeler beklenmekte fakat endüstrinin yapacağı atılımın yanında daha sönük kalacağı beklenmektedir (Azerbaijan, Country Monitor).

Yine de 2004 yılında ihracatın yüzde 85'i petrol ve madenlerden oluşmaktadır. İthalatın ise yüzde 73,6'sı sanayi mallarıdır (WTO). Petrole verilen önem nedeniyle Azerbaycan'ın diğer bölgelerine yatırımlar yeterince yapılamamakta ve bu bölgeler Bakü kadar gelişmemektedir.

4.8. İran

İran ekonomisi 2005 yılında yüzde 5,6 büyümüştür. Ülkenin ihraç ürünlerinden en önemlisi petroldür. İran'da 2004 Aralık ayında; çıkarılan petrol günlük varil bazında bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 5,1 artış göstermiştir. Buna bağlı olarak petrol gelirlerinde de yüzde 20-30 artış olacağı tahmin edilmektedir. Fakat bu gelir OPEC'in 2006 yılında koyacağı kotalardan etkilenecektir. Bundan dolayı ekonominin 2006 yılında gerçekleştireceği büyümenin şu an resesyonda olan imalat sanayi ve konut sektöründen kaynaklanacağı tahmin edilmektedir.

Ancak imalat sanayi büyük ölçüde ham madde ithalatına bağlıdır. Bu ithalat da siyasi gelişmelerden çok fazla etkilenmektedir. Örneğin Güney Kore'nin İran'ın nükleer programına karşı oy kullanması bu ülkeden yapılan ithalatı büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir.

Petrolün kullanılmadığı sektörlerde de büyüme beklenmekte ve ihracatta önemli miktarda artışlar göstermektedir. Devlet harcamaları petrolden elde edilen gelirleri bu sektöre yönlendirmektedir. Buna bağlı olarak 2005 yılının Nisan-Ağustos aylarında bu ürünlerin ihracatı bir önceki senenin aynı ayları ile karşılaştırıldığında yüzde 23 oranında artış göstermiştir. 2005 genelinde ise söz konusu malların ithalatı yüzde 16 artarken, genelde de mal ithalatı da aynı dönemde yüzde 17 artmıştır.

İnşaat sektörü; 2003 yılında yüzde 1,3 küçülmüşken konut fiyatlarının artma eğilimi sektördeki durgunluğun aşılabacağına işaret etmektedir. Bunun yanında endüstri ve maden sektörü yüzde 7,4, tarım sektörü de yüzde 7,1 büyümüştür (Iran, Country Monitor).

4.9. Türkiye

Türkiye bölge ülkeleri içerisinde gelişmiş sanayisi ve ekonomisiyle öne çıkmaktadır. İthalata bağlı ihracatında üretim mallarının çoğunlukta olması ve ürün yelpazesinin geniş olması ülkenin dış ticaretini istikrarlı kılmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye'ye yoğun olarak giren yabancı sermaye girişi sağlanmaktadır. Özellikle enerji sektöründeki ithalatın kırılganlığını azaltmak için enerji talebini daha çok sayıdaki ülkelerden ve özellikle Avrasya bölgesindeki ülkelere de karşılaması yurtiçi üretimin devamlılığına katkı sağlayacaktır. Konumu itibarı ile ülkenin hem enerji ve hammadde kaynaklarına yakınlığı hem de ihracat yapılan ülkelere yakınlığı ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir. Son yıllarda uygulanan istikrar programları ile aşırı değerli hale gelen ulusal parası nedeniyle ülke milli gelirinin yüzde 6'sı civarında cari açık vermektedir. Bu açıdan rekabet gücü ciddi anlamda zayıflayan Türkiye'nin hizmet (bankacılık, turizm vb.) ve sanayi yapısı, lojistik gücü ile bölge ülkeleri ile entegrasyonu büyük yararlar sağlayacaktır.

4.10. Afganistan

Afganistan ekonomisi yüksek oranda dış ticaret açığı vermektedir. 2005 yılında 3,87 milyar dolar ithalata karşın ihracatı 471 milyon dolarda kalmıştır. İthalatta özellikle makine ve teçhizat mallarının oranı yüksek oranda artmıştır. İhracatının dalgalı bir seyir göstermesi ise temelde ihracatının tarım ürünlerine bağlı olması ve hava koşullarından yüksek oranda etkilenmesidir. İhracatta kurutulmuş meyve ihracatı artış gösterirken halı ihracat rakamları ise gittikçe düşmekte ve ihracattaki ağırlığını yitirmektedir. Ülkenin gelişmesinde ihraç mallarının çeşitlendirilmesi ve kırılganlığının giderilmesi önem taşımaktadır(Afganistan merkezi istatistik ofisi).

Tablo 8. Afganistan'ın Dış Ticareti

| Ürün Grupları | İthalat | |
|--------------------------|-----------|-----------|
| | 2000 | 2002 |
| 1. Makine Teçhizat | 71,870 | 856,209 |
| 2. Petrol ve Benzeri | 3,112 | 14,462 |
| 3. Metaller | 5,077 | 15,502 |
| 4. Kimyasallar | 3,865 | 172,679 |
| 5. İnşaat Malz. | 536 | 54,390 |
| 6. Kağıt | 45 | 59 |
| 7. Giyim | 1,358 | 14,007 |
| 8. Gıda | 250,675 | 221,792 |
| 9. Sigara ve içki | 3,727 | 51,572 |
| 10. Kumaş Ayakkabı | 478,521 | 343,703 |
| 11. İlaç ve Ev Gereçleri | 357,110 | 523,551 |
| | | |
| TOPLAM | 1,175,896 | 2,267,926 |

| Ürün Grupları | İhracat | |
|---------------------|---------|---------|
| | 2000 | 2002 |
| 1. Yaş meyve | 8,403 | 8,587 |
| 2. Kurutulmuş meyve | 16,381 | 57,935 |
| 3. Tıbbi Bitkiler | 669 | 4,646 |
| 4. Baharat | 170 | 1,050 |
| 5. Tohum | 88 | 1,006 |
| 6. Deri | 10,841 | 9,173 |
| 7. Yün | 904 | 3,656 |
| 8. Sosis | 285 | 1 |
| 9. Halı vs. | 99,571 | 14,056 |
| TOPLAM | 137,312 | 100,110 |
| | | |
| | | |

Kaynak: Afganistan İstatistik Yıllığı

4.11. Kazakistan

Çin'den sonra dünyada en çok büyüyen ikinci ülke olan Kazakistan ekonomisinin temel direği petrole bağlı sanayidir. Toplam ihracatının %80'ini mineral yakıtlar ve metallerin oluşturduğu ülkenin 2004 yılındaki ihracatı 20 milyar dolar civarındadır

(WTO). Ülkenin tarım sektöründe de büyük potansiyeli bulunmakta ancak gerek yatırım eksikliği gerekse kötü hava koşulları nedeniyle verim alınamamaktadır. Diğer nedenler ise devletin özel mülkiyet hakkını tanımamadığı yetersizliği ve çiftçilerin makine ve teçhizat için kredi alamamalarıdır (Kazakistan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Mayıs 2005). Tarım sektöründeki ithalat rakamları ihracatı rakamlarından daha yüksek gerçekleşmektedir. Bu durum tarım potansiyelinin kullanılmaması ve etkin bir tarım politikasının yürütülememesinden kaynaklanmaktadır (WTO). Ancak Kazakistan, bölge ülkeleri içerisinde en yüksek oranda yabancı sermaye çeken ülkelerin başındadır. 2004 yılı net yabancı direkt yatırımların tutarı 3,2 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun yüzde 47'si yurt içinde fiziki yatırım olarak değerlendirilmekte ancak bunları çoğu enerji sektörü içinde gerçekleştirmektedir. Ülkenin kaynakları laneti olgusunu üzerinden atması için yabancı yatırımları tarım sektörüne çekmeli ve bu alandaki potansiyelini değerlendirerek dengeli ve uzun vadeli bir büyüme gerçekleştirmelidir (Annual Report, EBRD,2004).

Tablo9. Temel Ekonomik Göstergeler

| | 1999 | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 |
|---------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| GSYİH (büyüme, %) | 2.7 | 9.8 | 13.2 | 9.5 | 9,2 | 9,4 |
| GSYİH (milyar \$) | 16.9 | 18.3 | 22.4 | 24.4 | 29,8 | |
| Sınai üretim (büyüme, %) | 1.9 | 14.7 | 14.0 | 9.8 | 8,8 | 10,1 |
| Enflasyon oranı (TÜFE, %) | 8.4 | 13.2 | 8.4 | 6.0 | 6.5 | 6,9 |
| İhracat (milyar \$) | 5.9 | 9.3 | 9.0 | 10,0 | 12,9 | 20,5 |
| İthalat (milyar \$) | 5.645 | 6.848 | 8.224 | 7.646 | 8,327 | 13,8 |
| Dış Borç (milyar \$) | 6.105 | 6.664 | 6.900 | 6.400 | 3.073 | 27,1 |
| Döviz Kuru (ort., 1 \$: Tenge) | 119.5 | 142.1 | 146.7 | 153.3 | 149,3 | 136,0 |
| Döviz Rezervleri (milyar \$) | 1.479 | 1.594 | 1.997 | 2.555 | 4,236 | |

Kaynak: DTM, Ülke Profilleri, Kazakistan, 2004

4.12 Ermenistan

Ermenistan ihracatında; kıymetli taş ve metaller ağırlığını iyice arttırmış ve toplam ihracat içerisinde kendine yüzde 50'lik bir pay edinmiştir. Hemen ardından kıymetli olmayan metal ihracatı da 2000 yılından 2003 yılına gelindiğinde iki katına çıkmış ve ülkenin dış ticaretinde maden ürünleri önemli bir paya sahip olmuştur. Tekstil ve hazır gıda sektöründe de artan ihracat rakamları göze çarpmaktadır. İthalat

cephesinde ise mineral ürünlerin ithalatı hızla artmış ve üç katına çıkmıştır. Böylece mineral ürünlerin ithalat içerisindeki payı yaklaşık yüzde 25'e çıkmıştır. Kıymetli taş ve metaller ile kıymetli olmayan metallerin toplamı da yine ithalatın yüzde 25'ini oluşturmaktadır. Genel olarak, ülkenin dış ticaretinde ithalata bağımlı ihracat yapısı gözlenmektedir. İhraç ürünlerinde katma değer artırılması ülke için olumlu etkisi olacak bir kalkınma stratejisi oluşturulmalıdır (Ermenistan İstatistik Yıllığı 2004).

4.13 Gürcistan

Gürcistan ekonomisi son birkaç yılda hızla büyüme göstermiş, dış ticareti de buna paralel olarak artmış ve iki katına çıkmıştır. İhracatında en büyük payı alan demir ve çelik ticareti rakamları da iki katına çıkmıştır. Ancak genel sektör bazında tarım sektörü ihracatın %33,2'sini oluşturmaktadır. İthalatta ise tarım sektörünün payı yüzde 21,4'tür. Yakıt ve maden ürünlerinin sektördeki payı yüzde 17,9'dur (WTO). Ancak sermaye mallarının ithalatında son yıllarda artan yatırım malları göze çarpmaktadır. Bunların içinde özellikle nükleer reaktör ve araçları dikkati çekmektedir. Yurt içi yatırımlarla yüzde 17 olan işsizliğini azaltmaya çalışması ülke gelişmesinde stratejik bir rol oynayacaktır(Georgia, Statistical Appendix, IMF Country Report 2002). Gürcistan birçok Avrasya ülkesinden daha çok oranda doğrudan yabancı yatırım almıştır. 2004 yılında ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımların tutarı 438 milyon dolar olmuştur. Bunda hükümetin uygulamaya koyduğu yeni vergi düzenlemeleri etkili olmuştur. Özellikle yatırımlarda özel sektöre öncelik ve teşviklerin verilmesi ülke kalkınmasında önemli bir adım olabilecektir (Annual Report, EBRD,2004).

4.14 Moğolistan

Moğolistan ekonomisi son üç yılda hızla büyümüştür. İşsizlik rakamları hızla düşmüştür. 2000 yılında %22,3 olan işsizlik 2004 yılında %8,2 olarak gerçekleşmiştir. İşgücünün yüzde 36,5'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Yakıt ve madencilik ürünlerinin ihracattaki payı %35,5'tir. Madenlerden altın ve zenginleştirilmiş bakır önemli bir yere sahipken, tarım ürünleri içinde de taranmış keçi yünü öne çıkmaktadır. Temel olarak ülkenin ihracat artışı altın ve bakır

fiyatlarındaki artış sonucudur (Moğolistan ülke raporu, TİKA, Temmuz 2005). Ülke profiline bakıldığında kaynakların laneti olgusundan söz edilebilmektedir. İhracatının %46'sını Çin'e yapan ülkenin dış ticaretteki kırılganlığı yüksektir. Ülkenin bu kırılganlığını gidermesi ve gelişmesi için zaten önemli bir konuma sahip tekstil sektörüne yatırım yaparak yüksek katma değerli ürün ihracına yönelmesi gerekmektedir (WTO).

Tablo10. Avrasya Bölgesinde Petrol Dağılımı

| Ülke | Toplam ispatlanmış rezervler (milyar ton) | Dünya rezervlerinde payı | Toplam üretim (milyon ton) | Dünya üretiminde payı |
|-----------------------|---|--------------------------|----------------------------|-----------------------|
| Rusya Federasyonu | 9.9 | % 6.1 | 458.7 | % 11.9 |
| Kazakistan | 5.4 | % 3.3 | 60.5 | % 1.6 |
| Azerbaycan | 1.0 | % 0.6 | 15.7 | % 0.4 |
| Özbekistan | 0.1 | < % 0.05 | 6.6 | % 0.2 |
| Türkmenistan | 0.1 | < % 0.05 | 10.1 | % 0.3 |
| AVRASYA TOPLAM | 16.5 | % 10.2 | 558.9 | % 14.4 |
| <i>Ortadoğu</i> | <i>100.0</i> | <i>% 61.7</i> | <i>1,186.6</i> | <i>% 30.7</i> |
| <i>A.B.D.</i> | <i>3.6</i> | <i>% 2.5</i> | <i>329.8</i> | <i>% 8.5</i> |
| <i>Afrika</i> | <i>14.9</i> | <i>% 9.4</i> | <i>441.1</i> | <i>% 11.4</i> |
| <i>Asya-Pasifik</i> | <i>5.5</i> | <i>% 3.5</i> | <i>379.5</i> | <i>% 9.8</i> |

Kaynak: Yeni Bir Ekonomik Güç Olarak Avrasya, DEİK, Ekim 2005

Tablo12. Avrasya Bölgesinde Doğalgaz Dağılımı

| Ülke | Toplam ispatlanmış rezervler (trilyon m ³) | Dünya rezervlerinde payı | Toplam üretim (milyar m ³) | Dünya üretiminde payı |
|-----------------------|--|--------------------------|--|-----------------------|
| Rusya Federasyonu | 1,694.4 | % 26.7 | 589.1 | % 21.9 |
| Kazakistan | 105.9 | % 1.7 | 18.5 | % 0.7 |
| Türkmenistan | 102.4 | % 1.6 | 54.6 | % 2.0 |
| Özbekistan | 65.7 | % 1.0 | 55.8 | % 2.1 |
| Azerbaycan | 48.4 | % 0.8 | 4.6 | % 0.2 |
| Ukrayna | 39.2 | % 0.6 | 18.3 | % 0.7 |
| AVRASYA TOPLAM | 2,065.2 | % 32.6 | 741.3 | % 27.5 |
| <i>Ortadoğu</i> | <i>2,570.8</i> | <i>% 40.6</i> | <i>279.9</i> | <i>% 7.7</i> |
| <i>A.B.D.</i> | <i>186.9</i> | <i>% 2.9</i> | <i>542.9</i> | <i>% 20.2</i> |
| <i>Afrika</i> | <i>496.4</i> | <i>% 7.8</i> | <i>145.1</i> | <i>% 2.6</i> |
| <i>Asya-Pasifik</i> | <i>501.5</i> | <i>% 7.9</i> | <i>323.2</i> | <i>% 5.0</i> |

Kaynak: Yeni Bir Ekonomik Güç Olarak Avrasya, DEİK, Ekim 2005

Sonuç Yerine: Avrasya Bölgesinde Ekonomik Kalkınma Öne Çıkan Sektörler

Avrasya bölgesine yönelik ülkelerin mevcut yapıları analiz edilerek sektör stratejileri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur. Turizm ve müteahhitlik sektörü (doğalgaz ve petrolün taşınması için alt yapı çalışmalarını da içerecek biçimde) çok sayıda sektörde ve ekonominin genelinde **itici sektör** niteliğindedir. Bunun yanı sıra özellikle bölgenin, önemli bir pamuk üreticisi olduğu düşünüldüğünde tekstil sektörü yaratacağı istihdam ile bölgeye ciddi katkı sağlarken, bilişim sektörü de bölgede hizmet sektörünün geliştirilmesi, teknoloji ve katma değer yaratması ve sanayide dönüşüm sağlanması noktasında en önemli ve elverişli sektörlerdir. Doğal kaynakları oldukça zengin olan bölgenin bu kaynakları ham biçimde değil işlenmiş olarak ihraç etmesi bölgenin hem istihdamı hem de yarattığı katma değer açısından kayda değer bir gelişme yaratabilecektir.

Turizm Sektörü

Son dönemdeki terör saldırıları, Irak Savaşı ve Asya’da gelişen SARS vakaları ile krize giren dünya turizm sektörü, 2004 yılında toparlanmaya başlamıştır. 2004 yılında dünya genelinde gelen turist sayısı 619,4 milyon kişi olarak gerçekleşmiş; 2004 yılında 526,1 milyar dolarlık turizm geliri oluşmuştur. Diğer taraftan otel ve restoranlarda yapılan harcamalar 1,7 trilyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 12. Dünya Turizm Sektörü

| | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 |
|---|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| Gelen Turist (milyon) | 576.1 | 619.4 | 648.5 | 675.2 | 701.9 | 730.1 |
| Gelen Turistlerin Harcamaları (Milyar \$) | 473.5 | 526.1 | 564.4 | 590.0 | 597.8 | 617.2 |
| Otel ve Restoranlarda Yapılan Harcamalar (Milyar \$) | 1,529.4 | 1,687.4 | 1,800.9 | 1,882.6 | 1,924.8 | 1,993.9 |

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Tourism&Travel Industry Forecast, 2005

Avrasya bölgesinde turizm sektörü oldukça yetersizdir. Bölgedeki en önemli turizm merkezleri başta Türkiye olmak üzere, Rusya, Ukrayna ve Kazakistan’dır. Türkiye

özellikle belirli merkezleri “planlı” turizm merkezi haline getirerek önemli bir aşama kaydetmiştir. Turizm sektöründe dünya 15. olan Türkiye’nin 2005 yılı turizm gelirleri 18.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak Avrasya coğrafyası genelde turizm sektörü açısından oldukça geri durumdadır.

Sektör için 2008 yılı tahminleri bölgenin bu pastadan pay alması gerektiğini ortaya koymaktadır: Toplam turist sayısı 730.1 milyon olarak belirlenirken, bu dönemde turistlerin harcamaları 617.2 milyar dolar; otel ve restoranlarda yapılacak harcamalar ise yaklaşık 2 trilyon dolar olarak öngörülmektedir (EIU, 2005).

Kültür ve doğa turizminin giderek revaçta olduğu günümüzde, tarihi İpek Yolu üzerinde konumlanmış medeniyetin beşiği Avrasya coğrafyası bu sektörden pay almaya aday bir coğrafyadır. Ancak bunun için turizm altyapısının geliştirilmesi gerekmektedir. Turizm tesislerinin yetersizliği, özellikle BDT ülkelerindeki bürokratik işlemlerin ve vize almanın zorluğu biçiminde sıralanabilecek bir dizi sorun söz konusudur. Bu kapsamda yeni turizm yatırımlarına ağırlık verilmesi, vize işlemlerinin kolaylaştırılması ya da belirli ülkeler için kaldırılması ve tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü ekonomiler için en önemli itici sektörlerin başında gelmektedir. İnşaat sektörü yarattığı katma değer ve istihdam itibarıyla 40’a yakın sektörün itici sektörü konumundadır. Küresel ölçekte inşaat sektörü 2004 yılında yüzde 2.6 büyüyerek 1.7 trilyon dolara ulaşmıştır. 2009 yılı tahminleri ise inşaat sektörünün 2004 yılına göre yüzde 21.3 büyüyerek 2 trilyon doları aşacağı yönündedir (Datamonitor, 2005). Avrasya bölgesinde inşaat sektörünün en önemli alanı; bölge kaynaklarının AB ve diğer bölgelere taşınması için yapılacak alt yapı yatırımları; boru sistemleri, yollar, köprüler, limanlar vb. ile konut ve iş merkezleridir. Sektör her açıdan bir potansiyel olarak değerlendirilmelidir.

Tekstil sektörü

Bölge ülkelerinin ihracatında tekstil ürünlerinin payı düşük de olsa vardır. Ancak genellikle bu pamuk ve doğal liflerden ibarettir. İplik, kumaş ve nihai ürün gibi üretim sonucu katma değeri olan tekstil ürünleri ihracatı yok denecek kadar azdır. Ancak pamuk başta olmak üzere, bölgede hammadde kapasitesi yüksektir. Sektörün bölgede geliştirilmesi yeni iş olanaklarına imkan verecektir. Tekstil sektörünün istihdam payının yüksek olması bölgedeki işsizlik rakamlarının da aşağı çekilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Sektör maliyetlerine bakıldığında enerji maliyetlerinin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bölgenin enerji potansiyeli dikkate alındığında pamuktan takım elbiseye ve pazarlanmasına kadar süren süreçte coğrafya yeterli rekabet avantajına sahiptir. Sektörün teknolojik altyapısı ve donanım gereksinimi stratejik işbirliği çerçevesinde Türkiye, Rusya ve Ukrayna gibi bölge ülkelerinden sağlanabilecek ve bölge içi ekonomik entegrasyona fayda sağlayacaktır.

Bilişim Sektörü

Bölge ülkelerinin bilişim sektörleri dünya standartlarının çok altındadır. Gerek bilgisayar okuryazarlığı gerekse internet erişimi ve telekomünikasyon sektörü yeterince gelişmemiş ancak gelişmekte olan sektörlerdir. Bilişim sektörlerinin niteliği gereği yoğun fiziki sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak getirisi artan ölçeğe göre daha fazla olmaktadır. Bölgenin fiziki koşulları göz önüne alındığında uzak mesafelerin varlığı telekomünikasyon sektöründe büyük bir potansiyeli oluşturacaktır. Bilişim sektörü tüm sektörleri canlandıracak ve mevcut ticaret altyapısını geliştirecek bir özelliğe sahiptir. Özellikle hizmetler sektörü bilişim sektörüne yapılan yatırımlarla büyüyecek ve GSMH içerisindeki payı artacaktır. Bu açıdan sektör ülke kalkınmasında ve gelişmesinde itici bir rol oynadığı kadar stratejik bir sektör olma özelliğini de içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda uluslar arası ticarete dünyaya entegre olmak ve mevcut yönelimleri takip etmek açısından bilişim sektörünün geliştirilmesi bölge ekonomileri açısından hayati bir öneme sahiptir.

* * *

Avrasya bölgesinde bulunan ülkeler gelişmekte olan ekonomilere sahiptir. Ekonomik faaliyetleri çoğunlukla bir sektöre ve belli başlı birkaç ürüne dayanmaktadır. Aynı şekilde bu ülkelerin dış ticaretine konu olan malların sayısı da oldukça azdır. Bu ülkeler ya yeraltı kaynaklarını ya da doğal koşullardan dolayı üretilen tarım ürünlerini ihraç etmektedir. Dünya fiyatlarında meydana gelen hareketlenmeler bu ülkelerin dış ticaret gelirlerini büyük ölçüde etkileyecektir. Bu olumsuz etkilerden kurtulmak için bu ülkeler ihraç ettikleri mal çeşidini arttırmak zorundadır. Böylece global krizlerden daha az etkileneceklerdir.

İhraç fiyatlarının iyi olduğu dönemlerde bölgenin gelir düzeyinin arttığı, tersi durumda ise krize gidecek boyutta sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Elde edilen döviz gelirlerin bölgesel entegrasyon çerçevesinde yukarıda belirttiğimiz sektörler çerçevesinde yönlendirilmesi yerinde olacaktır. Özellikle imalat sanayi ve tarım sektörüne sulama sistemleri kurulması, daha fazla makine kullanımı gibi verimlilik artışı yaratacak alanlara yönelinmelidir. Coğrafyanın özelliği yüksek kaliteli ve katma değer yaratan ve üretimde bölgeyi dışa bağımlı hale getiren ürünlerin üretilmesi ve en önemlisi de bölge içindeki ticaretin geliştirilmesidir.

Kaynaklar:

- Construction & Engineering Industry: Global, **Datamonitor**, Industry Profile, May 2005
- DEİK, Kırgızistan Ülke Bülteni
- DEİK, Türkmenistan Ülke Bülteni, 2004
- DEİK, Tacikistan Ülke Bülteni, 2004
- DTÖ, Dış Ticaret İstatistikleri, 2004
- Economist Intelligence Unit, **Tourism&Travel Industry Forecast**, June 2005
- Iran: Country Monitor, Global Insight, 2005
- Iran, Islamic Republic of: Statistical Appendix, **IMF Country Report**, 2004
- Kazakhstan: Country Monitor, Global Insight, 2005
- Kazakhstan: Statistical Appendix, **IMF Country Report**, Haziran 2005
- Kyrgyz Republic: Country Monitor, Global Insight, 2005
- Kyrgyz Republic: Statistical Appendix, **IMF Country Report**, Şubat 2005
- Russia: Country Monitor, Global Insight, 2005
- Russia: Statistical Appendix, **IMF Country Report**, Ekim2005
- Rusya Federal İstatistik Servisi, <http://www.gks.ru/>
- Sachs J.D., Warner A.M., Natural Resource Abundance And Economic Growth, **NBER**, 1995
- Stiglitz, J., The Resource Curse Revisited, **Project Syndicate**, Ağustos 2004, <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz48>, 21.02.2006
- Stiglitz, J., We Can Now Cure Dutch Disease, **Guardian**, 18 Ağustos 2004
- Tsalik, S., What Recourse To The Resource Curse?, **Local Government Brief**, 2003, <http://lgi.osi.hu/publications/2003/241/41-60.pdf>, 22.02.2006
- Ukraine: Country Monitor, Global Insight, 2005
- **Ukraine: Selected Issues, IMF, Country Report, 2005**
- Ukraine: Statistical Appendix, **IMF Country Report**, Kasım 2005
- Uzunoğlu, S. Aklin, K, Gürlesel, C.F., Civelek, U., Türkiye 2010: Global Hedefler, Sektörel Stratejiler, İTO, 1999